

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ – ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ – ΑΓΩΝΑΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ Η ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ ΤΟΥ '21 ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΝΙΚΟΣ ΛΙΝΑΡΔΟΣ

Η
Επανάσταση
του 1821
στο σχολείο

Διαδικτυακή
Εκπαιδευτική Ημερίδα
του Ύψου ΠΕΚΕΣ Αττικής
6 Μαρτίου 2021
10:00 - 15:00

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ '21

- Κανένα γεγονός της Ελληνικής Ιστορίας δεν επιδέχεται τόσες ερμηνείες όσες η Επανάσταση του 1821.
- Το πλήθος των ιστορικών πηγών που διαθέτουμε (απομνημονεύματα του Αγώνα και διάφορες άλλες πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές) μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε την Επανάσταση από διαφορετικές και ενίοτε αντικρουόμενες σκοπιές.
- Η ποικιλία των όρων που κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν για να προσδιορίσουν τα γεγονότα του έτους 1821 και της δεκαετίας που ακολούθησε στον ελλαδικό χώρο μαρτυρεί την πολυσημία τους: **παλιγγενεσία, εθνεγερσία, αγώνας ανεξαρτησίας, επανάσταση.**

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ '21

- Ο όρος **«παλιγγενεσία»** (πάλιν + γένεσις), χρησιμοποιούμενος συχνά με τον επιθετικό προσδιορισμό «εθνική», ενέχει τη σημασία της «αναγέννησης» και υποδηλώνει ότι ένα ήδη συγκροτημένο έθνος, το οποίο για μακρό χρονικό διάστημα είχε υποταγεί σε ξένο δυνάστη, εξεγέρθηκε για να ανακτήσει την ανεξαρτησία του και να επανασυνδεθεί με το εθνικό του παρελθόν.
- Ο όρος **«εθνεγερσία»** (έθνος + εγείρω) εστιάζει περισσότερο στην έννοια της εξέγερσης, δηλ. της μαζικής και δυναμικής κινητοποίησης για την αποτίναξη μιας καταπιεστικής εξουσίας, διατηρώντας τα εθνικά/εθνικοαπελευθερωτικά χαρακτηριστικά.
- Ο όρος **«αγώνας ανεξαρτησίας»**, τον οποίο προτιμούν συχνά οι σύγχρονοι ιστορικοί, δίνει έμφαση στον σκοπό και στο αποτέλεσμα της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου κρατικού μορφώματος, αφήνοντας ανοικτό το θέμα της φύσεως της εξάρτησης ή της υποτέλειας.
- Ο όρος **«επανάσταση»** (επί + ανίσταμαι), με τον οποίο έχει κυρίως καταγραφεί το '21 στη συνείδηση των Ελλήνων, δηλώνει την ευρύτερη ένοπλη κίνηση κατά μιας καταπιεστικής εξουσίας, η οποία μπορεί να αποσκοπεί είτε στην εθνική απελευθέρωση και αυτοδιάθεση είτε στην ανατροπή του πολιτικοκοινωνικού καθεστώτος είτε και στα δύο μαζί.

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ '21

- Την πολυσημία του '21 επιβεβαιώνουν και οι ποικίλοι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να δηλώσουν την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι Έλληνες και από την οποία ήθελαν να εξέλθουν (**υπήκοοι του Σουλτάνου, υποτελείς, υπόδουλοι, σκλαβωμένοι, ραγιάδες** κ.α.) και αντίστοιχα το καθεστώς υπό το οποίο ζούσαν (**δουλεία, σκλαβιά, ζυγός, υποτέλεια** κ.α.).

Το διδακτικό πρόβλημα

- Η διδασκαλία ενός σύνθετου, πολύπλευρου και πολυπαραγοντικού γεγονότος θέτει τον διδάσκοντα ενώπιον ενός δυσεπίλυτου διδακτικού προβλήματος.
- Ο διδάσκων καλείται να προσεγγίσει το θέμα επιλεκτικά και να εστιάσει σε ορισμένες μόνο πλευρές του, στο πλαίσιο του περιορισμένου διαθέσιμου διδακτικού χρόνου (π.χ. 5 διδακτικές ώρες, σύμφωνα με το ΠΣ της Ιστορίας Γ' Γυμνασίου, για να διδαχθεί η Ελληνική Επανάσταση και όλα τα επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα).

Η σύνθεση της αφήγησης στα σχολικά εγχειρίδια

- Μια πρόχειρη αποδελτίωση της παρουσίασης του θέματος στα σχολικά εγχειρίδια Γυμνασίου και Λυκείου δείχνει ότι αυτή συγκροτείται από τις εξής ιστορικές έννοιες: Ρομαντισμός, Φιλελευθερισμός, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Φιλελληνισμός, Ξένες Δυνάμεις, Παροικιακός Ελληνισμός, Φιλική Εταιρεία, Ορθόδοξη Εκκλησία, Φαναριώτες, Προεστοί, Κλέφτες και Αρματολοί, Έμποροι και Καραβοκύρηδες, Εθνοσυνελεύσεις, Εμφύλιες Διαμάχες.
- Για όλους αυτούς τους παράγοντες και για τη σχέση τους με την Ελληνική Επανάσταση έχουν διατυπωθεί διαφορετικές και συχνά ασύμβατες μεταξύ τους ερμηνευτικές και αξιολογικές κρίσεις. Αυτές μας επιτρέπουν να συνθέσουμε την πιο «φωτεινή» αλλά και την πιο «σκοτεινή» εικόνα της επανάστασης, με πολλές ενδιάμεσες διαβαθμίσεις.

Η οθωμανική εξουσία

- Ο οθωμανικός ζυγός ήταν δυσβάστακτος για τους υπόδουλους Έλληνες. Οι τουρκικές αρχές επέβαλλαν στους αλλόθρησκους κεφαλικό φόρο διπλάσιο απ' ό,τι στους μουσουλμάνους υπηκόους της Αυτοκρατορίας. Εφάρμοζαν τη μέθοδο της αναγκαστικής στρατολόγησης (παιδομάζωμα ή *devshirme*), για να στελεχώσουν τα σώματα των γενιτσάρων. Σε ορισμένες περιπτώσεις επέβαλλαν ειδεχθείς τιμωρίες, όπως ο ανασκολοπισμός. Η Εκκλησία κατέβαλε στον Σουλτάνο πολύ μεγάλα ποσά ως «πεςκέσια» και «χαράτσια».
- Οι Οθωμανοί δεν ενδιαφέρθηκαν για την οικονομική ανάπτυξη του τόπου και κατασκεύασαν ελάχιστα έργα υποδομής. Η αδιαφορία τους αποδεικνύεται και από το γεγονός της εντυπωσιακής ανάπτυξης των οικονομικών δραστηριοτήτων των Ελλήνων μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774).
- Μετά την έκρηξη της Επανάστασης, δεν έλειψαν από την πλευρά των Οθωμανών πράξεις απίστευτης βαρβαρότητας (π.χ. σφαγές της Χίου), που προκάλεσαν τον αποτροπιασμό όλου του πολιτισμένου κόσμου.

Η οθωμανική εξουσία: μια άλλη οπτική

- Οι υπήκοοι του Σουλτάνου ζούσαν σε μια πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική αυτοκρατορία, υπό ένα καθεστώς ήπιας οθωμανικής επικυριαρχίας. Σε γενικές γραμμές απολάμβαναν θρησκευτική και εκπαιδευτική ελευθερία.
- Φαναριώτες ελληνικής καταγωγής είχαν σταδιοδρομήσει στα υψηλότερα κρατικά αξιώματα, όπως στον θώκο των ηγεμόνων της Μολδαβίας και της Βλαχίας.
- Οι εξισλαμισμοί ήταν σπάνιοι και γίνονταν κυρίως για λόγους προσωπικού συμφέροντος. Η στρατολόγηση των παιδιών δεν ήταν πάντα αναγκαστική. Ενίοτε οι ίδιοι οι γονείς προσέφεραν τα παιδιά τους οικειοθελώς, για να τους εξασφαλίσουν μία σταδιοδρομία στα ανώτερα οθωμανικά αξιώματα. Εξάλλου, η πρακτική του παιδομαζώματος σταματά περίπου από το 1700 και εξής.
- Το «κρυφό σχολειό» είναι ένας ρομαντικός μύθος, που βασίζεται στον πίνακα του Νικολάου Γύζη «Το Ελληνικόν σχολείον εν καιρώ δουλείας» (1888) και στο ομώνυμο ποίημα τους Ιωάννη Πολέμη. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των υπόδουλων Ελλήνων οφειλόταν κυρίως στην αδυναμία της Εκκλησίας, η οποία βρισκόταν σε διαρκή οικονομική ένδεια, να επιτελέσει το εκπαιδευτικό καθήκον της.
- Οι σφαγές και άλλες πράξεις βαρβαρότητας ήταν ενέργειες αντεκδίκησης για ανάλογες πράξεις των επαναστατημένων Ελλήνων (π.χ. άλωση της Τριπολιτσάς).

Ο χαρακτήρας της Επανάστασης

- Ο χαρακτήρας της Επανάστασης ήταν καθαρά εθνικοαπελευθερωτικός. Η Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου διακήρυξε ότι δεν είχε καμιά σχέση με δημαγωγικά και στασιαστικά κινήματα. Ο πρωτοποριακός χαρακτήρας του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος (1822) είχε κυρίως ως στόχο να κερδίσει την υποστήριξη των φιλελεύθερων κύκλων της Ευρώπης.
- Η Επανάσταση είχε και κοινωνικο-πολιτικά χαρακτηριστικά. Σκοπός της δεν ήταν μόνο η δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, αλλά και ευνομούμενης και δημοκρατικής πολιτείας. Ο Ρήγας με την επαναστατική του προκήρυξη απευθύνθηκε σε όλους όσοι βρίσκονταν υπό την τυραννία του Σουλτάνου «χωρίς κανέναν ξεχωρισμόν θρησκείας» και στον Θούριό του προτρέπει: *Να σφάξουμε τους λύκους που στον ζυγό βαστούν / και Χριστιανούς και Τούρκους, σκληρά τους τυραννούν.*

Η ταυτότητα των επαναστατημένων Ελλήνων

- Οι Έλληνες έμποροι και διανοούμενοι του παροικιακού Ελληνισμού αλλά και των τουρκοκρατούμενων εδαφών διαπίστωσαν σταδιακά ότι η ελληνική γλώσσα τους συνέδεε με ένα ένδοξο παρελθόν που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στην Ευρώπη. Το κείμενο της «Ελληνικής Νομαρχίας» (1806) επικαλείται τους αρχαίους προγόνους. Ο Κοραής σημειώνει στο Υπόμνημα για την παρούσα κατάσταση του πολιτισμού στην Ελλάδα: «...αισθανθήκαμε όλοι την ανάγκη να επανακτήσουμε τα φώτα των προγόνων μας από τα οποία μια σειρά από κακοδαιμονίες, τρόπον τινά, μας αποκλήρωσε...».
- Ο Διονύσιος Πύρρος γράφει το 1813: «...ιδού τώρα, δεν είναι πλέον το όνομά σου Ιωάννης ή Παύλος, αλλά είναι Περικλής ή Θεμιστοκλής ή και Ξενοφών. Λοιπόν φοβού τον Θεόν, βοήθησον την πατρίδα σου, αγάπα και την φιλοσοφίαν...». Η νέα συνήθεια της απόδοσης αρχαίων ελληνικών ονομάτων στα παιδιά προκάλεσε την αντίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου.
- Ο Άγγλος περιηγητής Edward Dodwell (1801) ένιωσε έκπληξη όταν είδε τον Έλληνα οδηγό του να αναποδογυρίζει αρχαία μάρμαρα και να τα κρύβει μέσα στους θάμνους για να τα προστατεύσει από τους αρχαιοκάπηλους.

Η ταυτότητα των επαναστατημένων Ελλήνων

- Η γαλλική εφημερίδα Gazette de France γράφει τις παραμονές της Επανάστασης: «...Εδώ και μερικά χρόνια έχει συμβεί κάτι εξαιρετικό στην Ελλάδα. Κάθε άνοιξη πολλοί νεαροί Έλληνες μεταναστεύουν στη Δύση, για να σπουδάσουν στα πανεπιστήμια της Γερμανίας και της Ιταλίας. Σπουδάζουν με ζήλο και επιμονή... Επιστρέφουν στην πατρίδα τους εμφορούμενοι από υψηλές ιδέες για την αρχαία της δόξα και με συσσωρευμένη αγανάκτηση για τα δεινά που αυτή έχει υποστεί...».
- Ο Θ. Κολοκοτρώνης σημειώνει κατά την ομιλία του στην Πνύκα (1838): «...Εις τον τόπο αυτό όπου εγώ πατώ σήμερα επατούσαν και εδημηγορούσαν τον παλαιό καιρό άνδρες σοφοί και άνδρες με τους οποίους δεν είμαι άξιος να συγκριθώ και ούτε να φθάσω τα ίχνη τους... Εις τον τόπο, τον οποίο κατοικούμε, εκατοικούσαν οι παλιοί Έλληνες, από τους οποίους και ημείς καταγόμεθα και ελάβαμε το όνομα τούτο...».
- Μέσα από την προετοιμασία της Επανάστασης και τις φλόγες του αγώνα αναδύθηκε μια νέα ελληνική εθνική συνείδηση προσανατολισμένη στην αρχαιότητα.

Η ταυτότητα των επαναστατημένων Ελλήνων: μια άλλη οπτική

- Η ταυτότητα των επαναστατημένων Ελλήνων ήταν «ρωμαίικη», προσανατολισμένη στη βυζαντινή ορθόδοξη οικουμένη. Κυριαρχούσε ανάμεσά τους η αντίληψη που συμβάδιζε με την κοινωνική οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία προέτασσε το θρήσκευμα έναντι της γλώσσας ή της εθνοτικής καταγωγής.
- Ο Μέτερνιχ σημειώνει στο συνέδριο του Λάιμπαχ (1821) ότι *«δεν υπάρχουν Έλληνες, παρά μόνο χριστιανοί υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»*.
- Το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος (1822) ορίζει ως Έλληνες τους αυτόχθονες κατοίκους της επικράτειας της Ελλάδος που πιστεύουν εις Χριστόν, δηλαδή προτάσσει την εντοπιότητα και το θρήσκευμα.

Νίκησαν οι Έλληνες στα πεδία των μαχών;

- Κατά τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, οι εντυπωσιακές στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων, τόσο στην ξηρά (π.χ. καταστροφή του Δράμαλη στα Δερβενάκια, 1822) όσο και στη Θάλασσα (π.χ. πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο, 1822) άφησαν άφωνη την Ευρώπη. Οι Έλληνες, χωρίς να διαθέτουν τακτικό στρατό, κατόρθωσαν να κατανικήσουν τους Οθωμανούς, εφαρμόζοντας αριστοτεχνικά τις μεθόδους του ανορθόδοξου πολέμου και εκμεταλλευόμενοι την απόπειρα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων να αυτονομηθεί από την Υψηλή Πύλη.
- Οι Έλληνες, μετά τις πρώτες επιτυχίες, στράφηκαν ο ένας εναντίον του άλλου. Η διάσταση μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών, οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις, η φυλάκιση του Κολοκοτρώνη, η δολοφονία του Οδυσσέα Ανδρούτσου (1825), οδήγησαν την επανάσταση σε τέλμα. Το 1826 ο Ιμπραήμ είχε σχεδόν καταστείλει την επανάσταση στον Μοριά. Η Επανάσταση διασώθηκε από τις Ξένες Δυνάμεις, με τη Ναυμαχία στο Ναυαρίνο (1827), την εκστρατεία των Γάλλων στην Πελοπόννησο υπό τον στρατηγό Μαιζών (1828) και από τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (1828). Είναι χαρακτηριστικό ότι το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1830), η πρώτη διπλωματική πράξη αναγνώρισης της Ελλάδας ως κυρίαρχου κράτους, υπογράφεται ερήμην των Ελλήνων.

Οι ένοπλοι του Αγώνα

- Οι κλέφτες και οι αρματολοί μετατράπηκαν σε στρατιώτες της Επανάστασης. Παρότι τα αρματολίκια είχαν συγκροτηθεί από την οθωμανική διοίκηση για τη φύλαξη των ορεινών διαβάσεων και για να αντιμετωπίσουν τους κλέφτες, στην πραγματικότητα υπήρχε διαρκής κινητικότητα μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών ενόπλων. Η προσφορά τους στον αγώνα υπήρξε ανεκτίμητη. Τα πολεμικά τους κατορθώματα και το αδούλωτο πνεύμα τους ενέπνευσαν τη λαϊκή μούσα.
- Ο Κασομούλης, στα *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων*, περιγράφει τους υπερασπιστές του Μεσολογγίου: «...βαμμένα τα πρόσωπά των από τα βαρούτια, αιματωμένα, κονιαρτισμένα τα πρόσωπα και τα μαλλιά των, εφάινοντο ωςάν να έβγαιναν από κανένα φούρνον. Αιματωμέναις οι φουστανέλαις των και τα φορέματά των, εφάινοντο ωςάν μακελλείς...».
- Του Χρίστου Μιλιόνη (κλέφτικο τραγούδι): ...Κι ο Σουλειμάνης φώναξε του καπετάν Μιλιόνη / Χρίστο, σε θέλει ο βασιλιάς, σε θέλουν κι οι αγάδες / Όσο 'ν' ο Χρίστος ζωντανός, Τούρκους δεν προσκυνάει / Με τα ντουφέκια έτρεξαν ο ένας παρά τον άλλο / φωτιά εδώσαν στη φωτιά κι επέσανε στον τόπο...
- Ο Θ. Κολοκοτρώνης, στα *Απομνημονεύματά του*, λέει με περηφάνια: «...Από 36 πρωτοξαδέλφια, μόνον 8 εγλύτωσαν, οι άλλοι εχάθησαν όλοι. Δεν είναι διάσυλο, σπού δεν είναι θαμμένος Κολοκοτρώνης, χωριστά τα δευτεροξαδέλφια, θείοι και λοιποί φίλοι χαϊμένοι. Το, κλέφτης, ήταν καύχημα. Έλεγε είμαι κλέφτης, και η ευχή των πατέρων ενός παιδιού ήταν να γίνη κλέφτης...».

Οι ένοπλοι του αγώνα: μια άλλη οπτική

- Οι αρματολοί ήταν κατ' ουσίαν οι ένοπλοι χωροφύλακες της οθωμανικής διοίκησης, ενώ οι κλέφτες σε ορισμένες περιπτώσεις κατατρομοκρατούσαν και Τούρκους και Έλληνες αδιακρίτως. Ο Τζορτζ Φίνλεϋ (19^{ος} αι.) γράφει ότι οι κλέφτες «ληλατούσαν τους Έλληνες όσο δεν τους ληλάτησαν ποτέ οι Τούρκοι».
- Οι οπλαρχηγοί της Ρούμελης δεν δίσταζαν να «βάζουν καπάκια». Δηλαδή να συνάπτουν μυστικές συμφωνίες με τους Τούρκους, για να διασφαλίσουν την περιοχή τους.
- Τα σώματα των ατάκτων που διοικούσαν οι οπλαρχηγοί ήταν διαβόητα για την απειθαρχία τους. Έχουν καταγραφεί περιπτώσεις κατά τις οποίες εγκατέλειπαν το πεδίο χωρίς προειδοποίηση, για να επιστρέψουν στα σπίτια τους και να φροντίσουν τις οικογένειές τους.
- Πολιτισμικό χάσμα χώριζε τους οπλαρχηγούς από τους φαναριώτες και τους ετερόχθονες διανοούμενους της Επανάστασης.
- Οι μετεπαναστατικές κυβερνήσεις κληρονόμησαν το πρόβλημα των «ατάκτων», πολλοί από τους οποίους επέστρεψαν μετά την απελευθέρωση στη συνήθεια των ληλασιών της υπαίθρου.

Η στάση της Εκκλησίας

- Η ορθόδοξη Εκκλησία, κατά την Τουρκοκρατία, λειτούργησε ως κιβωτός της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής ταυτότητας. Με τη στάση της συνέβαλε στη δημιουργία των συνθηκών μέσα από τις οποίες αναδύθηκε το ελληνικό εθνικό κίνημα.
- Η Εκκλησία ευλόγησε τα όπλα των επαναστατών και πολλοί επίσκοποι και απλοί κληρικοί έλαβαν ενεργά μέρος στον Αγώνα.
- Στην επαναστατική προκήρυξη που εξέδωσε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης (24 Φεβρ./8 Μαρτ. 1821) προτάσσεται η χριστιανική ορθόδοξη πίστη: *Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος.*
- Ο Επίσκοπος Παλαιών Πατρών Γερμανός (κατά κόσμον Γεώργιος Κόζης) ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας και από τους πρωτεργάτες της έκρηξης της Επανάστασης στην Πελοπόννησο.
- Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ απαγχονίστηκε το Πάσχα του 1821 κατά διαταγή του Σουλτάνου και αναδείχθηκε σε ιερομάρτυρα και εθνομάρτυρα.

Η στάση της Εκκλησίας: μια άλλη οπτική

- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κων/πολης ήταν ένας μηχανισμός επιβολής της εξουσίας του Σουλτάνου στον ορθόδοξο πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Millet-i Rum).
- Η Εκκλησία απέρριπτε το πνεύμα του Διαφωτισμού ως κοσμικό και αντικληρικό. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' εξέδωσε εγκύκλιο (1802) υπό τον τίτλο «Ο Διαφωτισμός ως δούλη της αθρησκίας».
- Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' αποκήρυξε αμέσως της επανάσταση στις Ηγεμονίες και αφόρισε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και τους συντρόφους του, διότι *«επεχείρησαν εις έργον μιαρών, θεοστυγές και ασύνετον»*.
- Ήδη από το 1798 η ανώτατη Εκκλησία, με την «Πατρική Διδασκαλία» που εκδόθηκε υπό το όνομα του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ανθίμου ΣΤ', συνέστησε υποταγή στον Σουλτάνο και προέτρεψε τους Χριστιανούς: *«Φυλάξατε στερεάν την πατριοπαράδοτόν σας πίστιν και ως οπαδοί του Ιησού Χριστού, απαρασάλευτον την υποταγήν εις την πολιτικήν διοίκησιν»*. Το κείμενο προκάλεσε την αντίδραση του Κοραή, ο οποίος στηλίτευσε στην «Αδελφική Διδασκαλία» του (1798) το πνεύμα εθελοδοουλίας: *«...αλλά είναι φόβος μήπως οι Ευρωπαίοι, αναγνόντες αυτό κατά τύχην, συμπεράνωσιν ότι είμεθα όχι μόνον δούλοι, αλλά και φίλοι της δουλείας, όχι μόνον δέσμιοι αλλά ότι καυχόμεθα εις τα δεσμά και την μαστίζουσαν ημάς χείρα του τυράννου με ανδραποδώδες σέβας ασπαζόμεθα...»*.

Ο ρόλος των προεστών

- Οι προεστοί (πρόκριτοι, δημογέροντες, πρωτόγεροι, κοτζαμπάσηδες), ως επικεφαλής των ελληνικών χριστιανικών κοινοτήτων επί Τουρκοκρατίας, απέσπασαν από την οθωμανική διοίκηση σημαντικά κοινοτικά προνόμια και υπερασπίστηκαν το αυτοδιοίκητο των ελληνικών κοινοτήτων. Με την διοικητική πείρα τους συνεισέφεραν στην πολιτική οργάνωση των επαναστατημένων Ελλήνων.
- Από την άλλη πλευρά, οι προεστοί, ως τοπάρχες της οθωμανικής διοίκησης, δεν δίσταζαν να γίνουν καταπιεστικοί έναντι των συμπατριωτών τους. Κατά την Επανάσταση, υπέσκαψαν σε ορισμένες περιπτώσεις το έργο των οπλαρχηγών, προκειμένου να διατηρήσουν τα προνόμιά τους. Γράφει γι' αυτούς ο Μάουρερ, εξέχον μέλος της Βαυαρικής Αντιβασιλείας (*Ο Ελληνικός Λαός, Χαϊδελβέργη 1835*): «...Οι καπετανέοι και οι κοτζαμπάσηδες ήταν μεταξύ τους πάντα στα μαχαίρια. Μονάχα μπροστά στο κοινό συμφέρον συμφιλιώνονταν καμμιά φορά, αλλά είναι γεγονός ότι κι οι δύο στάθηκαν αιτία να αυξηθεί η πίεση της τουρκικής κυριαρχίας: οι πρώτοι, με το να χρησιμοποιούν τη βία, και οι άλλοι με το να υποχωρούν συνέχεια μπροστά στην αρπακτικότητα των Τούρκων και να ξεσπάνε μετά, για ν' αντιμετωπίσουν την πίεση των αφεντάδων τους, πάνω στο λαό που εξουσίαζαν, με μεγαλύτερες ακόμα καταπιέσεις και κακομεταχείριση...».
- Οι περισσότεροι από τους προεστούς έβλεπαν την προοπτική δημιουργίας ενός ισχυρού μετεπαναστατικού κράτους ως απειλή για την εξουσία τους και προτιμούσαν ένα χαλαρό ομοσπονδιακό σύστημα.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός

- Στο επίπεδο των ιδεών, οι «δάσκαλοι του γένους» που έδρασαν και συνέγραψαν κατά την περίοδο 1750-1828 μετέφεραν από την Ευρώπη στο υπόδουλο γένος το πνεύμα του επιστημονικού ορθολογισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού. Η Ελληνική Επανάσταση μπορεί να θεωρηθεί ως η πραγμάτωση των ιδεών του Διαφωτισμού.
- Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός δεν ήταν ένα ενιαίο ρεύμα. Δίπλα στον κοσμοπολιτισμό του Αδαμάντιου Κοραή, ο οποίος αλληλογραφούσε με τον Thomas Jefferson και τον Jeremy Bentham, και σε έναν ελληνικό εθνικισμό που αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός κράτους-έθνους κατά τα γαλλικά πρότυπα, υπήρχε ο βαλκανικός ριζοσπαστισμός του Ρήγα, ο οποίος αποσκοπούσε στην ίδρυση ενός κράτους πολιτισμικά ελληνικού αλλά εθνοτικά πλουραλιστικού. Εξάλλου, ο Κοραής θεωρούσε ότι η Ελληνική Επανάσταση εκδηλώθηκε πρόωρα, πριν ολοκληρωθεί η διαδικασία «μετακένωσης» γνώσεων από την πεφωτισμένη Ευρώπη προς το υπόδουλο γένος.

Η Φιλική Εταιρεία

- Η Φιλική Εταιρεία, η οποία ιδρύθηκε στην Οδησό το 1814, μετέφερε από τη Δυτική Ευρώπη τα φιλελεύθερα μηνύματα και, εφαρμόζοντας τους μυστικούς κώδικες των τεκτονικών στοών και των Καρμπονάρων, προετοίμασε την Επανάσταση μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια.
- Η Φιλική Εταιρεία ιδρύθηκε από τρεις σχετικά άσημους εμπόρους (Εμμανουήλ Ξάνθος, Νικόλαος Σκουφάς, Αθανάσιος Τσακάλωφ) και η επιρροή της ήταν περιορισμένη. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι τέθηκε στο περιθώριο αμέσως μετά την εκδήλωση της Επανάστασης.

Ο Φιλελληνισμός

- Ο Φιλελληνισμός ήταν κυρίως αρχαιολατρικός και ρομαντικός. Ο θαυμασμός για την Αρχαία Ελλάδα από τη μία πλευρά και το ρομαντικό ιδεώδες από την άλλη δημιούργησαν ένα φιλελληνικό ρεύμα στην Ευρώπη. Ήδη από το 1502 ο Ναπολιτάνος ποιητής Τζάκοπο Συναζάρο είχε προβάλει με τεράστια επιτυχία την «Αρκαδία» ως τόπο βουκολικής ευτυχίας στο ομώνυμο βουκολικό ειδύλλιο του. Ο Ευγένιος Ντελακρουά, με εμβληματικές ελαιογραφίες, όπως «Οι σφαγές της Χίου» και «η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου», εξύμνησε την Επανάσταση. Το ίδιο έκανα και άλλοι μεγάλοι ρομαντικοί στις τέχνες και στα γράμματα (Ουγκ Φουρό, Λουί Ζοζεφ Τουσέν Ροσινιόν, Βίκτωρ Ουγκό, Φρανσουά Ρενέ ντε Σατωμπριάν κ.α.). Ο Λόρδος Byron, εξέχουσα μορφή του Ρομαντισμού, θυσίασε τη ζωή του για την Επανάσταση (1824).
- Δεν εμφορούνταν όλοι οι Ευρωπαίοι από φιλελληνικά αισθήματα. Πολλοί ήταν επηρεασμένοι από τα στερεότυπα των Λατίνων συγγραφέων για την «ελληνική απιστία» (Graeciae mendacia) και τηρούσαν στάση περιφρονητική έναντι των Ελλήνων. Άλλοι, εμφορούμενοι από θαυμασμό για την Αρχαία Ελλάδα, απογοητεύονταν από το μορφωτικό και πολιτισμικό επίπεδο των σύγχρονων τους Ελλήνων. Ο Ρίτσαρντ Τσάντλερ επισκέφτηκε την Αθήνα το 1765-66 και περιέγραψε τους Έλληνες ως δουλοπρεπείς, πονηρούς και φατριαστές. Ο Jacob Salomon Bartholdy (1779-1825) διαπίστωσε την ολοκληρωτική παρακμή των κλασικών αξιών στην Ελλάδα, ενώ ο Corneille de Pauw (1739-1799) παρουσίασε με τόσο μελανά χρώματα τους Έλληνες, που προκάλεσε την οργή του Κοραή για «τας φρικώδεις συκοφαντίας του Γερμανού Σοφιστού Παυΐου».

Τα δάνεια της ανεξαρτησίας

- Τα δάνεια που είχαν συνάψει οι επαναστατημένοι Έλληνες με αγγλικά πιστωτικά ιδρύματα, συνέβαλαν καθοριστικά στη διεθνοποίηση της ελληνικής υπόθεσης. Καθώς η αξία των ελληνικών επαναστατικών ομολόγων ανέβαινε και έπεφτε στο χρηματιστήριο του Λονδίνου ανάλογα με τις στρατιωτικές επιτυχίες ή αποτυχίες των Ελλήνων, τα δάνεια προσέθεσαν τους Άγγλους ομολογιούχους σε αυτούς που πίεζαν για μια θετική έκβαση του ελληνικού αγώνα.
- Τα χρηματικά ποσά των δανείων διασπαθίστηκαν από διεφθαρμένους πολιτικούς ή κατασπαταλήθηκαν στις εμφύλιες συγκρούσεις των Ελλήνων. Το κύμα δανεισμού του 1824-25 οδήγησε στη χρεοκοπία του 1827. Οι Έλληνες, βάζοντας ως παρακαταθήκη τα εθνικά κτήματα και τα δημόσια έσοδα, θυσίασαν την οικονομική και πολιτική ανεξαρτησία του νεοσύστατου κράτους.

Τα πρόσωπα του Αγώνα

- **Γεώργιος Καραϊσκάκης:** Ο σπουδαίος στρατάρχης της Επανάστασης, ο αριστοτέχνης του ανορθόδοξου πολέμου, ο γραφικά αθυρόστομος και αντισυμβατικός «γιος της καλογριάς», ο καταστροφέας των Τούρκων και των Τουρκαλβανών στην Αράχοβα (1826), ο οπλαρχηγός που λατρευόταν από τους άνδρες του και συνέχισε να μάχεται σε προχωρημένο στάδιο φυματίωσης;
- Ή ο άνθρωπος που πολέμησε στο πλευρό του Αλή Πασά το καλοκαίρι του 1820, ο αρματολός των Αγράφων που έκανε «καπάκια» με τις οθωμανικές αρχές, ο οπλαρχηγός που μαζί με άλλους Ρουμελιώτες έλαβε μέρος στον 2^ο εμφύλιο πόλεμο;

Τα πρόσωπα του Αγώνα

- **Ιωάννης Μακρυγιάννης:** Ο «πολιτάρχης» της απελευθερωμένης Αθήνας (1821), ο οπλαρχηγός που απέκρουσε τον Ιμπραήμ στους Μύλους της Αργολίδας (1825), ο γνήσιος ενσάρκωτής της ρωμαϊκής παράδοσης, ο άνθρωπος που θαυμάστηκε από τον Γιώργο Σεφέρη και τον Γιώργο Θεοδοκιά για την τέχνη του λόγου και την ανιδιοτέλειά του;
- Ή ο θορυβώδης αυτοχθονιστής που ζητούσε τον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις, ο οπλαρχηγός που πολέμησε στον εμφύλιο στο πλευρό του Γεωργίου Κουντουριώτη, ο άνθρωπος που εξέφραζε ένα υποκριτικό «εμείς» και παράλληλα προσπαθούσε να μειώσει άλλους αγωνιστές (Κολοκοτρώνη, Παπαφλέσσα, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη);

Τα πρόσωπα του Αγώνα

- **Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος:** Ο διορατικός και ευφυής ηγέτης, που αντιλήφθηκε τα πλεονεκτήματα της διεθνοποίησης της Επανάστασης μέσω της σύναψης των αγγλικών δανείων, ο ρεαλιστής πολιτικός που εργάστηκε για τη συγκρότηση ισχυρής κεντρικής διοίκησης, ο συντάκτης της «διακήρυξης» που προτάσσεται στο «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος», ο οργανωτής της άμυνας του Μεσολογγίου;
- Ή ο δολοπλόκος πολιτικός που ενεργούσε ως μεταπράτης των αγγλικών συμφερόντων στην Ελλάδα, ο άνθρωπος του οποίου η στρατιωτική απειρία προκάλεσε την ήττα των Ελλήνων στο Πέτα (1822), ο κατηγορος του Καραϊσκάκη για «εσχάτη προδοσία» (1824), το μέλος της κυβέρνησης που φυλάκισε τον Γέρο του Μοριά στην Ύδρα (1825), ο πρωταγωνιστής της «ανταρσίας της Ύδρας» κατά του Καποδίστρια;

Το διεθνές σκηνικό

- Η Ελληνική Επανάσταση εντάσσεται σε μια σειρά επαναστατικών κινήσεων, που από το 1820 έως το 1848 συντάραξαν τα περισσότερα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία, Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία, Αυστρία, Ουγγαρία, Πρωσία). Αλλά και πέραν των ευρωπαϊκών ορίων, συνέπεσε χρονικά με τις επαναστάσεις (1810-1821) που δημιούργησαν τα ανεξάρτητα κράτη της Λατινικής Αμερικής (Βενεζουέλα, Κολομβία, Περού, Βολιβία, Βραζιλία). Επιπλέον, είναι η επαναστατική κίνηση που οδήγησε στη δημιουργία του πρώτου από μια μακρά σειρά εθνικών κρατών στην Ευρώπη: Βέλγιο (1831), Γερμανία και Ιταλία (1871), Σερβία, Ρουμανία και Μαυροβούνιο (1878), Βουλγαρία (1908), Ιρλανδία (1922), Τουρκία (1923).
- Η Ελληνική Επανάσταση ήταν ένα περιθωριακό γεγονός, η εμβέλεια του οποίου περιορίστηκε στο νότιο άκρο της βαλκανικής χερσονήσου. Η συμβολή της στις ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις ήταν εξαιρετικά περιορισμένη.

Μια ιστορία επιτυχίας

- Η Ελληνική επανάσταση είναι ένα «success story».
- Κατήγαγε σημαντικές στρατιωτικές και διπλωματικές νίκες απέναντι σε μια αυτοκρατορία, η οποία παρά τα προβλήματά της ήταν μια από τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής.
- Δημιούργησε το πρώτο ελληνικό κράτος στην μακρά ιστορία των Ελλήνων.
- Δημιούργησε το πρώτο έθνος-κράτος που κέρδισε την αναγνώριση της Ευρώπης.
- Ήταν καταλύτης για την ανατροπή της διεθνούς καθεστηκυίας τάξης, όπως είχε επιβληθεί από το Συνέδριο της Βιέννης (1815).
- Παρά την εχθρική στάση που τήρησαν αρχικά οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι επαναστατημένοι Έλληνες κατόρθωσαν να προκαλέσουν και να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους το ανταγωνιστικό ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων για την περιοχή.
- Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟ ΤΟ ΓΕΝΕΘΛΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ, ΑΛΛΑ Η ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. ΣΕ ΜΕΓΑΛΟ ΒΑΘΜΟ, ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΟΥΜΕ ΣΗΜΕΡΑ «ΕΛΛΑΔΑ» ΕΧΕΙ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΣΤΑ ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1820.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Αδαμάντιος Κοραΐς: 250 χρόνια από τη γέννησή του*, Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 29.11.1998
- *Αρματολοί και Κλέφτες: Η μαγιά της ελευθερίας*, Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 21.03.1999
- Βερέμης, Θ. (2019). *Εκσυγχρονισμός και συντήρηση από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Η Καθημερινή
- Βερέμης, Θ. (2020). *21 ερωτήσεις και απαντήσεις για το '21*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- *Ελληνική Επανάσταση και Γάλλοι ζωγράφοι*, Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 23.03.1997
- Καλυβάς, Στ. (2015). *Καταστροφές και θρίαμβοι*, 3^η εκδ. Αθήνα: Παπαδόπουλος
- Κολιόπουλος, Ι. κ.α. (χ.χ.). *Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου από το 1815 έως σήμερα*, Γ' τάξη ΓΕΛ. Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος
- Κρεμμυδάς, Β. (2012). *Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*. Αθήνα: Καλλιγράφος
- *Λόρδος Βύρων: Ο λαμπρότερος των Φιλελλήνων*, Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 26.03.2000
- Λούβη, Ε. & Ξιφαράς, Δ. (χ.χ.). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μάουρερ, Γκ. Λ. (1976). *Ο Ελληνικός Λαός*, μφρ. Ο. Ρομπάκη. Αθήνα: Αφοι Τολίδη
- Μεταλληνού, Γ. (1992). *Ελληνισμός Μετέωρος: Η ρωμαίικη ιδέα και το όραμα της Ευρώπης*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος
- Μεταλληνού, Γ. (1998). *Τουρκοκρατία: Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*. Αθήνα: Ακρίτας
- Μουργκέσκου, Μπ. & Μπερκτάϋ, Χ. (2005). *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*. Θεσσαλονίκη: CDRSEE
- Παπαγιώργης, Κ. (2003). *Τα καπάκια*. Αθήνα: Καστανιώτης
- *Περιηγητές: Εικόνες της Ελλάδας*, Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 02.04.2000
- Φωτιάδη, Δ. (1987). *Καραϊσκάκης*, 14^η εκδ. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος
- Brewer, D. (2020). *Ελλάδα 1453-1821: Οι άγνωστοι αιώνες*, 8^η εκδ., μφρ. Ν. Γάσπαρης. Αθήνα: Πατάκης
- Jenkins, S. (2019). *Μία σύντομη ιστορία της Ευρώπης*, μφρ. Δ. Σταυρόπουλος. Αθήνα: Ψυχογιός

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!